

SZÉCHENYI ÉS KOSSUTH.

ÍRTA

KAUTZ GYULA.

Különnyomat a Budapesti Szemle 1905. évi 346. számából.

SZÉCHENYI ÉS KOSSUTH.*)

Abból az alkalomból, hogy a Magyar Tud. Akadémia gróf Széchenyi István politikai munkáit új kiadásban teszi közzé s ennek kiváló érdekű és jelentőségű második kötete épen most kerül ki sajtó alól, – de meg tekintettel közéletünknek a jelenben oly rendkívül magas hullámokat verő mozgalmas voltára is: nem látszik czélszerűtlennek: a negyvenes évek két nagy politikai alakja, gróf Széchenyi és Kossuth államférfiú jellemének, fölfogásának és működésének valamivel tüzetesebb, s különösen párhuzamos szemügyre vétele és méltatása.

Erre a következők szolgálhatnak:

Bármennyire hasonlítson is a szóban lévő két nagy egyéniség egymáshoz abban, hogy mindegyike lángoló hazafiságtól, meleg faj szeretettől, tudatos reformvágtytól és tetterekészségtől áthatva, hazánk boldogulását, nemzetünk minden irányban való fejlődését, haladását, műveltség és gazdagságtétekintetében mennél magasabb polczra emelkedését, tűzi eszményül maga elé: mégis rendkívül nagy és mélyreható különbség (mondhatni ellentét) van közöttök; különbség nem csak a kitűzendő felatok és czélok mineműsege, a követtendő útnak és módnak, valamint a teendők sorrendjének és ütemének megállapítása, valamint az alkalmazandó eszközöknek megválasztása, hanem a gyakorlati végrehajtás mikéntje, sőt maga az egész (politikai, sociális, közgazdasági) életnézlet, történet-, s államfelfogás tekintetében is, a melyből

*) A jelen értekezés kiegészítésül szolgálhat gr. Széchenyi István politikai munkáinak a Magyar Tud. Akadémiától kiadott II. kötete azon részéhez, mely a *Kelet Népe* publicistikai méltatását tartalmazza ugyancsak a szerző tollából.

az egyik is, a másik is kiindul, és statusférfitői működésében erőt, irányt és lelkesedést merít.¹⁾

A politikai alapirány és fölfogás, a melyből egyfelől Széchenyi, másfelől Kossuth kiindult, a lényeges vonásokra nézve: amannál (nemzeties) aristokratikus, a történelmi alapot és fejlődést respectáló, a szabadság elvének uralmát csak bizonyos korlátok közt üdvösnek tekintő, – emennél demokratikus, a jogegyenlőség elvét és követelményeit erősen kiemelő, a történettel szemben a bölcséleti jogfölfogást előbbrehelyező, a szabadsági eszmék lehetőleg teljes érvényesülését követelő. – Széchenyi politikai rendszere (bár kellő méltatásával a többi nagy-súlyú államtekinteteknek) nemzeti individualitásunkon alapul, a nemzet benne mint egész, mint organikus létezés szerepel; a nemzeti irány kizárólagos uralma annak tulajdon képeni sarkköve; a liberalizmus nála nem elvont értéke, hanem mint a nemzeti eszme szolgálatában álló és szolgálatába helyezendő tényező jelentkezik; a nemzeti mozzanat szolgál minden tettetnek és alkotásának egyik fő rugójával;²⁾ s e fajpolitikához hű marad mindenha, mert azt tartotta, hogy a nemzeti érzelem az egyetlen regenerationalis szikra a magyarságban. – Kossuth gondolatvilága, minden hűség és ragaszkodás mellett a haza nemzeties magyar jellegéhez, bizonyos cosmopolitikus vonást mutat;³⁾ s eszményeire és kívánalmaira a műveltebb külföld alkotmányos intézményeinek szemlélete kétségtelenül nagy befolyással volt. Széchenyi fölfogásában közdolgok,

¹⁾ Meg kell jegyeznünk, hogy Kossuth szereplésében két időszak, ú. m. a 48 előtti és 48/49-beni, lévén megkülönböztetendő: e helyütt mi főleg az előbbivel foglalkozunk.

²⁾ Jól és behatóan kiemelve e momentum Grünwald által id. m. 3. s k., 247. s k., 418. s k. lp.

³⁾ Túloz Kovács Lajos, midőn azt mondja, hogy míg Széchenyi a nemzeti szellem megtestesülése, addig Kossuth, minden tettetben, annak tagadása volt (id. m. I. 185. lp.) Találókép Berzeviczy Albert Széchenyiről tett az a megjegyzése, «hogy Széchenyi magát egészen identifikálta hazájával». De kétségtelenül legkevésbé áll Kossuthról, a mit inkább szóvirágosan, mint indokoltan róla Beöthy Ákos (id. m. II. E. 1. lp. és egyebütt) mond, hogy «A korszak másik titáni alakja, Kossuth, egész valójával a történelmi élet talajában gyökerezett» stb. s továbbá (II. E. 2-ik köt. 435. lp.), hogy «Kossuth előrelátó, kiegyenlítésre irányzó stb. államférfiú volt».

valamint socialis és magánjogi viszonyok (kezelése, reformja) körül: a czélszerűség, a gyakorlatias hasznosság, tanok és intézmények viszonyossága, a kivihetőség és tartósság tekintete volt a mértékadó; Kossuthéban inkább az elviesség, az abstract igazságosság, a lehetőség és lehetetlenség esélyeivel kevésbé törődés, az élet nehézségeit számba nem igen vevő irányzat. – Széchenyi minden törekvése az ellentétes (vagy ellentétesnek tartott) érdekek békés kiegyenlítése, az újításnak mennél kevesebb izgalom és érdekrövidítés közt való keresztülvitele, a magokat sújtottaknak velőknek azzal való megvigasztalása, hogy az újítás rajok nézve is előnyösnek fog bizonyulni, szóval (a lehetőség határai közti) kiengesztelő eljárás; holott nagy ellenfele a jelzett tekintetekben jóval ridegebb, kevesebb kíméletet tanúsító magatartású volt. – Széchenyi egy már kezdetben (fölléptekor) legalább nagy körvonalokban megállapított eljárási rendszert követett és tartott szem előtt; míg Kossuth inkább lángelméjének időnként való megnyilatkozása szerint és nem ritkán esetleges és napi benyomások, vagy az általa mindenek fölé helyezett népszerűség áramlatai alatt lépett elő valami új eszmével, kíváncsival, vagy ötlettel; a miknek következtén azt mondhatni, hogy míg Széchenyi *) (a legnagyobb angol államférfiak módjára) hatalmas reformer s egyidejűleg szilárd conservatív, egyidejűleg alkotó és fentartó politikus volt: addig Kossuth nem egy ízben habozó, néha következtelen, s lényegileg inkább (Kemény megjegyzése szerint) desorganisáló és destructiv, mint teremtő államférfiúnak bizonyult.**)? – Széchenyi épen oly jól ismerte, mint bárki más hazánkban, a mívelt Nyugat alkotmányait, szabadsági és kormányzati intézményeit; de ezeknek magyar földre való átültetését (az idő szerint) még korainak, esetleg károsná válhatónak is tartotta, a mennyiben a nemzetet velők való élésre még meg nem érettnek, a szükséges előfeltételek híjában levőnek vélte; míg Kossuth a Széchenyi aggodalmait túlzottaknak, illetőleg az országot a gyökeresebb átalakulásra megérettnek s tehát

*) Lásd: Csengery *Szónokok és státusférfiak* 399. s k. lp.

***) Innen van, hogy nem helytelenül mondatott Kossuthról: «míg Széchenyi céltudatosan haladott, Kossuth az események által sodortatott».

a reformatiót gyorsabbnak (ha kell forcirozottabbnak) is óhajtotta.

A körülmények találkozásánál, de főleg a *Festi Hírlap* által kivívott díszes posztójánál fogva, Kossuth a 40-es évek közepén az ellenzéknek az átalakulás pályáján vezérférfiává lett; és a szerep, melyet Széchenyi mint reformer, és Deák Ferencz mint irányadó állambölcs, oly dicsőségesen és annyi sikerrel játszottak, Kossuth kezeibe került.*)

Ha két nagy publicista szorosán vett politikai credójában tehát nagy különbség van. Széchenyi jelesül erősen hajlik a conservatív monarchia- alkotmánytanához, míg Kossuthnak e részben való eszménye a demokratikus egyeduralmi rendszer, melynek súlypontja a legmesszebbmenő polgári jogegyenlőségen, a szabadsági elvek mennél teljesebb érvényesülésén, a közterhek egyenlő viselésén stb. nyugszik. – Különbség van Széchenyi és Kossuth politikai nézeteiben annyiban is, hogy míg amaz a nemzeti átalakulás alapjául és kiinduló pontjául a nemzet gazdasági megerősödését, vagyonosságon és kedvezőbb anyagi viszonyokon nyugvó biztosságát, tekinti, s azt hangsúlyozza, hogy a vagyonosodással párhuzamosan, sőt attól függőleg, a politikai és szabadsági vívmányok is el lesznek érhetőek: addig az utóbbi megfordított irányban való cselekvést és haladást tartotta helyesebbnek, vagyis azon a nézeten volt, hogy anyagi erősödés és vagyonosodás a már megvalósított szabadság és szabad intézmények szüleménye és szükséges következése.

Bizonyos egyformaság van ellenben a két államférfiú fölfogásában a parlamentarismust illetőleg, a mennyiben ez időben annak egyik sem igazi barátja; Széchenyinnél e kifejezés alig is fordul elő, Kossuth pedig (mindig a 48 előtti időt értve) egy ízben egyenesen politikai vesszőparipának nevezi; s hogy később mégis mind a ketten a parlamenti rendszert elismerték és elfogadták:**) a viszonyok gyors változásának, s részben a centralisták hathatós és sikeres

*) L. Kemény essayje 387. lp. És: *Forradalom után* című maradandó értékű két könyvét (1850-1851.), valamint Horváth Mihály II. köt. 573. lp.

**) Hogy maga Deák sem volt kezdetben híve a parlamentárismusnak: ismeretes dolog.

izgatásának tulajdonítandó. – Különbséget találunk mint Széchenyi és Kossuth politikai fölfogásában a magyar megye-rendszer tekintetében, a mennyiben amaz a megyéket (nagy ez élj ai megvalósításának egyik akadályaként) kevésbe vette, emez ellenben egekig magasztalva, egy a maga nemében páratlan és semmiféle egyéb intézményért fel nem áldozható szabadsági és alkotmányi szervnek tekintette.¹⁾ – Mint publicista és politikai író, Kossuth elsőrangú, az egész európai journalistikában párját ritkító tehetség, a stílusnak, valamint a szónak s a retorikának fölülmúlhatatlan kezelője; míg Széchenyi ebben a részben (stílusa áradozásánál stb. fogva) sokkal kevésbbé tűnt ki s Kossuthal távolról sem versenyezhetett. Habár, másrészt, Széchenyinek mélyenjáró, eszmegazdag és magvas irálya kétségtelen fölénnyel bír Kossuthnak inkább virágos, dús képzeletű, fellengző, néha phrasisokat szóró stilistikájával és előadásmódjával szemben. Ezekkel (részben) összetartozik az utóbbinak amazénál hasonlíthatlanul fényesebb, elragadóbb s hatásosb ékesszólása,³⁾ a mely pályájának emelkedésével párhuzamosan folyton növekedett s olyanná vált, hogy (szereplésének délpontján) nemcsak hazájában, hanem a két művelt világrészben is a legmelegebb elismerés, sőt csodálkozás tárgya volt.

A különbség Széchenyi es Kossuth közt még más tekintetben is szembeszökő, természetes folyamánként egész élet- és világfölfogásuknak, jellemök és vérmérsékök, tehetségeik és lelkületök, egész erkölcsi valójok, czéljaik és aspiratióik különféleségének. Mindkettő lángész, mindegyik nemzeti történetünk egyik legnagyobb alakja; de mindegyik a maga nemében s külön irányban. Az egyik inventióban, gyakorlatias fölfogásban, alkotó, positiv (reformátori) cselekvőségben kitűnő; ³⁾ aristocrata minden ízben; a meggondolt haladás s az ellentétek kiegyeztetésére czélzó; modorra és taktikára legnagyobb súlyt helyező, népszerűségre mit sem adó; – a másik (Kossuth) eszmékben magasabbra szárnyaló,

¹⁾ Lásd erre nézve Beöthy Ákos id. műnk. II. K. 8–10. fejezetét.

²⁾ Lásd még Kemény: id. Ért. 484. s k. lp. s Gaal Jenő id. in. 366. s k., 432. s k. lp.

³⁾ Grünwald szerint (id. ni. 199. 1.) Széchenyiben mint valódi lángészben a teremtő őserő működött, mely a dolgok benső természetét és az igazságot felismeri.

inkább negatív és kritikus, erős demokratikus meggyőződéstől áthatott, gyökeresebb újtó; gyors, merészebb haladásra sarkaló, s különösen a népszerűséget mindenk fölé és elé helyező. – Széchenyi (a nehéztérű, a megfontoló) reformer és izgató a szó nemesebb értelmében, az izgatásnak, ha a közérdek azt tanácsosnak mutatja, időnkénti szüneteltetésével, s a mi fő, kétségtelen és nagy sikerekkel; míg Kossuth agitator az agitatio minden (megengedett és meg nem engedett) eszközeinek felhasználásával; agitator folyton és szünet nélkül, pályája kezdetétől mindvégig fényes, majdnem vakító és szédületes menetben; de nem eléggé tartós eredményekkel a hazára. – Míg Széchenyi iránt, agitatójának és reformműködésének egy bizonyos pontig való eljutásánál, a nemzet (elég helytelenül és rövidlátóan) meghidegült,¹⁾ addig Kossuth elbűvölő egyénisége a vele congenialisabb természetű nép halványává, neve igazi zászlóvá lett; s varázsa oly intensív, hogy még halálán túl is fönmaradt és hatást gyakorol.²⁻³⁾ Statusférfíui működéseket nézve, a Széchenyié kevésbé zajos és lendületes, mint Kossuthé, de gyakorlati eredmények és maradandó alkotások tekintetében kiválóbb, s gyümölcsözőbb. Széchenyi (mint Dessewffy Aurél jól jegyzé meg) a socialis, Kossuth a megyei központosítás híve. Széchenyi alkotásai a legkülönfélébb, de megannyi üdvös intézmények egész során, igazi «monumenta aere perenniora»-ként állanak szemünk előtt, és hirdetik mai napság is, urbi et orbi, a nagy reformátor nevét és dicsőségét; míg Kossuth alkotá-

¹⁾ Erről találoán szól Eéz Mihály: *Széchenyi Ma* (1902) ez. m. 7.1.

²⁾ Némelyek szerint: hazánk e két nagy emberét nem helyes egymással szembeállítani s őket úgy tekinteni, mintha az egyiknek dicsősége kizárná a másikét, az egyik csak a másik rovására lehetne kiválónak nevezhető. (Grünwald is id. m. 524. 1.) De vajon kikerülhető-e ez, főleg két oly egyéniségre nézve, kik (majdnem) egészen egyidejűleg szerepeltek, küzdöttek egymással, és versenyeztek a leg-
raagasabbért, a miért államférfíu versenyezhet?

³⁾ L. még Berzeviczy Albert: *Magyar Remekírók* (16. k. 1–47.1.) ez. m. Széchenyi *Jellemzésében* a 45. l. tett megjegyzését és Réznek (id. Ért. 4–5 lap) következő észrevételét: «K. imádott népvész lett, a kihez a népszerűség oly hű volt, hogy a nagyságot mellőle elriasztotta; inkább zászló volt, mint vezér; a tömeg benne önmagát imádtá; s a fényes pazarló mellett elfeledkezett arról, a ki a kincseket összegyűjtötte».

sainak némely részét a hazát ért viharok elsöpörték; államférfiúi szereplésének építményei mulandóknak bizonyultak, s a nagyságnak, a melyre egy időben az országot emelte, már csak emlékezete él a nemzet tudatában. – Sajátos, bár nagy lángelméknél nem épen csodálandó tehetsége volt Széchenyinek az úgynevezhető látókisága,*) az események menetét és eredményét előre fölismerő s előremondó képessége (mint folyamánya széles történelmi ismereteinek, erős megfigyelő tulajdonságának, éles pszichológiai fölfogásának, valamint logikai gondolkodásának); a melynél fogva hazánknak Kossuth szerepléséből származó veszedelmére stb. már jó eleve rámutatott; s a mely részben (hogy csak egy példát említsünk) igen hasonlít Széchenyi a kitűnő angol politikushoz és állambölcselelőhöz, Burkehoz, a ki az 1789-ki francia forradalom kiütésekor (világszerte ismeretes *Reflections on the French Revolution* 1790-ben közzétett művében) a nagy államrázkódtatás phasisait és kimenetelét bámulatos éleselműséggel és szabatosággal előre megjósolta. Arról nem is szólva, hogy hasonló éleslátású és tájékozottságú volt Széchenyi diplomatai dolgokban és az e körbe vágó viszonyokban is. Míg Kossuthról mindent inkább, mint e tekintetben való kiválóságot állíthatni, a mennyiben az előre látás geniejével nem bírt; alkalmi inspirációk szerint járt el; betegességig menő népszerűségvágyánál fogva, magát a leghelytelebbről lépésekre hagyta ragadtatni; azt (mint ide nem szorosan tartozót) csak egy szóval említvén, hogy a nagy nemzetközi diplomatai ügyekben való tájékozatlanságánál fogva magát nem egy esetben félrevezetni és dupíroztatni engedte.

Egy nevezetes különbség észlelhető még e két nagy emberünk államférfiúi credójában, jelesen a Magyarországnak Ausztriához való (politikai és közjogi) viszonyára nézve. Széchenyi szerint ugyanis hazánknak a Habsburg monarchiában való helyzete s az innen folyó következmények, jogok és kötelességek, érdekkapcsolat és érdekviszonyosság, illetőleg ennek föntartása és ápolása: egy nagy állam- és nemzetpolitikai dogma.**)

Ellenkezőleg: Kossuthnak (a ki Ausztria

*) Erről l. alább a *Politikai Programmtörédek* méltatásában mondottakat.

**) Erre nézve l. még Kemény Zs. és Kovács L. id. műveit és Eisenmann: *Le Compromis Austro-Hongrois de 1867* cz. munkája 652-654. l.

irányában sohasem viseltetett baráti érzülettel, sőt inkább bizalmatlanságból és féltékenységből eredő ellenszenvvel): politikai eszmerendszerében a köztünk és Ausztria közt fennálló viszony (lényegében véve) inkább csak történetileg előállott, s történetesen kialakult kényszerűségnek a folyamánya; mely ugyanazért nem is minden időkre valami változhatlan állapot, s a mely akként rendezendő és szabályozandó, a mint azt a szorosán magyar nemzeti és állami szükség és érdek, különös tekintet nélkül a monarchia másik országára, megköveteli.

Ehhez még azt tehetjük, hogy míg Széchenyinek a nemzet jövője iránti aggodalmai teljesültek, Kossuth reményei és kilátásba vett tervei meghiúsultak; s ezzel is amannak hasonlíthatatlanul solidabb és reálisabb államférfíúi minősége minden kétségen fölülnek bizonyult. – Érdekes megjegyezni még, hogy Széchenyi, minden erőszakos politikai rázkódtatástól való idegenkedésénél fogva, a forradalomnak még csak gondolatától is irtózott, s minden erre vezethető törekvést kárhóztatott (mely részben legnagyobb hazai politikusaink: Deák báró Eötvös, valamint Kemény Zsigmond, Szalay, Lónyay, Trefort és Csengery, vele lényegileg egy véleményen voltak); a mi azonban Kossuthot illeti, ez utóbbi az ő publicistikai szereplésének első időszakában (azaz 1847-ig) szintén ezt a fölfogást követte, s egynél több vezércikkében és szónoklataiból ismeretes nyilatkozataiban egyenesen minden forradalmias czélzatot helytelenített*) s magától elutasított; pályája második szakában azonban (vagyis 48-tól fogva innen) részben az események rendkívüli nyomása alatt is, a forradalom eszméjével nagyon is megbarátkozott, sőt a forradalom gyakorlati érvényesülésének mind előkészítésében, mind kivitelében valódi mesteri ügyességet fejtett ki; s különben elismerve e részbenvaló nagymértékű szereplését, azt

*) Arra a sokaktól fölvetett kérdésre: forradalmár volt-e Kossuth? azt válaszolhatni, hogy politikai működésének 1847-ig terjedő időszakában kétségtelenül nem volt; egy ízben, jelesen a Bajza *Ellenőr* című politikai zsebkönyvében (1847. p. 456.) egyenesen és határozottan forradalomcsinálás ellen nyilatkozik, stb. Somssich Pál pedig (a ki nem volt épen Kossuthnak bámulója) azt mondja: «K. nem volt, hanem a bekövetkezett események folytán lett forradalmár.» L. még Horváth János: *Szakadás cz. Értek.* (1904.) 12. és 95-96. 1.

mondhatni felőle, hogy a XIX. század legnagyobb forradalmának megindítója és vezetője volt.

Kiegészítésül utalunk még egynémely hasonlatossági vonásra, mely Széchenyiben és Kossuthban hírnevesebb (legújabbkori) külföldi államférfiakkal való összemérésük-nél föltalálható. így például, míg Széchenyi az angol nagy conservatív államférfiúhoz és politikai bölcselőhöz, Burke-hoz, valamint a kiváló socialis reformerhez, Gladstonehoz, s a német közgazdasági agitátorhoz, List Frigyeshez (mely utóbbival szomorú kimúlásmódja is egyező) hasonlít:*) addig Kossuth a francia forradalom legnagyobb szónokával, Mirabeauval és legagilisabb néptribunjával Gambettával, meg az «írlandi repeal» halhatatlan emlékü szöszlőjével, O'Connel-lel, állítható, párvonalba; magok (egymás) közt pedig abban hasonlítanak, hogy mindegyikök nem az elért eszmény glóriájával és tudatában, hanem tragikus végzetök szerint: az egyik tábolydában, a másik meg számkivetésben fejezte be sokat hányatott, de világtörténetileg is emlékezetes élet-pályáját.

*) Kossuthnak közgazdasági dolgokban nem épen következetes gondolkodásmódjára vall, hogy míg kezdettől fogva a hírneves német vedvmapostol, List Frigyes fölléptéig, határozott Smithianista és szabadkereskedő volt: később e nézetétől teljesen eltért. Különben is e részben kellő alaposságú és iskolázottsága publicistának nem nevezhető. (Kinek nem jutna itt eszébe a nagy angol államférfiúnak Sir Robert Peelnek, egészen egyidejűen Kossuthtal, nézetváltoztatása (1844–1846-ban), csakhogy megfordított elvi alap szerint, a mennyiben Kossuth freetraderből protectionistává, Peel meg protectionistából freetraderre lett).